

ÇEVRE VE AHLAK

SEMPOZYUM BİLDİRİ METİNLERİ

GAZİANTEP, 2014

İNSAN AHLAKI BAĞLAMINDA *MESNEVÎ*'DE BALIK METAFORUNUN TASAVVUFÎ YORUMU

Büşra ÇAKMAKTAŞ*

Özet

Mevlânâ, *Mesnevî* isimli eserinde dinî ve ahlâkî meseleleri anlatmak için çeşitli metaforlardan yararlanmıştır. Mevlânâ'nın metaforik bir anlatımı tercih etmesindeki gayesi, ahlâkî ve manevî hakikatleri idrak sahiplerine sunmaktır. Mevlânâ insan ahlakî ve maneviyâtı konularıyla ilgili söz söylerken en çok da hayvan metaforlarına başvurmuştur. Hayvan metaforlarını kullanarak meseleleri daha ilgi çekici hale getirip tenkitlerini hayvanlar üzerinden yaparak tepki çekmeden rahat bir şekilde ortaya koyan Mevlânâ, *Mesnevî*'de insan ahlakî bağlamında özellikle “balık” metaforuna birçok kez başvurmuştur. O, balık metaforunu tek anlamlı bir yapı içerisinde kullanmamış, ona hem menfî hem de müsbet manalar yüklemiştir.

Giriş

Mevlânâ, insanlığın entelektüel tarihi boyunca tartışılan varlık, bilgi, ahlak ve ayrıca tasavvufî öğretinin temel kavramları gibi meseleleri anlatırken sık sık fil, öküz, eşek, aslan, papağan, ayı, kuş, deve, köpek, kurbağa, ceylan, yılan, sinek, karınca gibi çeşitli hayvan metaforlarına başvurmuştur.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, bcakmaktas@sakarya.edu.tr.

Mevlânâ'nın metaforik anlatımında kullandığı bu hayvanlar hikaye ve motiflerde çoğunlukla karakteristik özellikleriyle öne çıkmışlardır.¹ O telkin etmek istediği fikre göre maksadına en uygun olan hayvanı seçmiştir. Seçtiği bu hayvanların bazen iyi, bazen kötü, bazen ise hem iyi hem kötü yönlerini öne çıkarmış ve her hikayenin sonunda farklı bir ahlâkî esasa vurgu yapmıştır.²

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de insan ahlakı bağlamında en çok başvurduğu metaforlardan birisi balık metaforudur. Balığın *Mesnevî*'de pek çok farklı metaforik çağrışımı bulunmaktadır. Mevlânâ eserinde balık metaforunu tek anlamlı bir yapı içerisinde kullanmamış, ona hem menfi hem de müsbet manalar yüklemiştir. Mevlânâ balık metaforuyla bir hikayede evliyâullah ya da Hakk'a aşık olan kimseyi kastederken; başka bir hikayede ise tam aksine hırsı yüzünden yoldan çıkmış ya da muhabbetten yoksun kimseyi kastetmiştir.

Biz de bu tebliğimizde öncelikle metafor kavramına ve *Mesnevî*'de metaforik anlatım usûlüne kısaca temas ettikten sonra, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de insan ahlakı bağlamında balık metaforuna yüklediği manaları ve bunlara *Mesnevî* şârihlerinin yorumlarını dokuz başlık altında incelemeye çalışacağız:

I. Metafor

Metafor kelimesi “meta” ve “phora” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. “Meta” Grekçe kökenli bir kelime olup sözlükte getirmek, taşımak,³ aşmak, daha üst düzeyde ele almak manalarına gelmektedir⁴. “Phora” ise sözü aktarmak anlamındadır. Böylece “bir meseleyi başka bir şekilde ifade etmek” sanatına metafor denilmiştir. Metafora, tabii olan bir mana ve meselenin, mecâzî olarak dile getirilmesidir de denilebilir.⁵ Metafor kelimesi ayrıca dar anlamlı bir sözcüğü geniş anlamda kullanma, ironi⁶, üstü kapalı olarak iki şeyi birbirine benzetmek⁷ manalarında da kullanılmaktadır.

Soyut kavramları somutlaştırmak ya da belirsiz ve anlaşılması zor olan meseleleri kolay anlaşılır duruma getirmek maksadıyla kullanılan metaforik

¹ Nejdet Durak, “Mesnevî’de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi Değerlendirmesi”, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, Rumi Yay., Konya, 2006, s. 159

² Özgün Baykal, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Hayvan Hikâye ve Motifleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, c.5, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1964, s. 27-29

³ William L. Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion*, Humanities Press, New Jersey 1980, s.352

⁴ Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., 1999, s. 587

⁵ Nihat Keklik, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s. 1

⁶ William L. Reese, *a.g.e.*, s. 352

⁷ Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, 1996, s. 488

anlatımla ilkçağdan beri tüm düşünce tarihi boyunca özellikle felsefî, edebî ve dinî metinlerde sıkça karşılaşılmaktadır.

Felsefe tarihinde metafor sanatının en eski örneklerine Pitagoras'ta rastlanmaktadır. Onun kullandığı en önemli metaforlardan birisi mevsim metaforudur. Pitagoras insan hayatının dört safhası olduğunu ifade etmekte ve bunları dört mevsime benzetmektedir.⁸

İlkçağ filozoflarından Platon ise idealar teorisini temellendirirken mağara istiaresine başvurmuş ve bu yolla maddî nesnelere dediğimiz şeylerin, ideaların gölgelerinden ibaret olduğunu ortaya koymuştur.⁹

Aristoteles de *Politika* isimli eserinde sık sık metaforlara başvurarak yönetim şekillerinden bahsederken, oligarşik yönetim şekillerini sert ve şiddetli ses tonlarına, demokratik yönetim şekillerini ise yumuşak ve hafif tonlara benzetmiştir.¹⁰

Ortaçağ filozoflarından Augustinus bir devletin bireylerinin mutluluğunun savaşlarla değil bilgelik, adalet ve barışla sağlanabileceğini ifade ederken her bireyi alfabenin bir harfine benzeterek şöyle söylemiştir: "...her birey, yeryüzündeki işi ne denli geniş olsa da, adeta bir dili teşkil eden her bir harf gibi, bir şehrin ya da bir krallığın ögesidir."¹¹

Metaforik anlatıma Machiavelli, Thomas More, Campanella, Francis Bacon, Descartes, Thomas Hobbes, Locke, Rousseau, Schopenhauer, William James, Freud, Bergson gibi yeniçağ filozoflarında da rastlanmaktadır. Örneğin Descartes felsefe nedir sorusuna cevap ararken felsefeyi bir ağaca benzeterek şunları söylemektedir: "*Böylece bütün felsefe bir ağaç gibidir: kökleri metafizik; gövdesi fizik; ve bu gövdeden çıkan dallar da diğer bilimlerdir.*"¹²

İslam filozofları arasında da metaforik anlatıma sık sık başvuranların olduğunu görmekteyiz. Bunlardan Fârâbî *Medînet'ül-Fâzıla*'da görüşlerini izah ederken metaforik anlatımı tercih etmiştir. Erdemli şehir ile sağlıklı beden arasında benzerlikler bulunduğunu ifade eden Fârâbî bu şehrin reisini vücudun hakim uzvu olup diğer tüm uzuvların kendisine bağlı olduğu kalbe benzetmiştir.¹³

⁸ Nihat Keklik, *a.g.e.*, s. 12-13

⁹ Nihat Keklik, *a.g.e.*, s. 16-20; Platon, *Devlet*, İş Bankası Yay., İstanbul 2003, s. 183-186

¹⁰ Aristo, *Politika*, trc. Niyazi Berkes, Meb Yay., İstanbul 1944, c. 4-8, s. 10

¹¹ Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1969, c. 1, s. 213

¹² Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, Maarif Matbaası, 1943, s. 21

¹³ Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâzıla*, trc. Nafiz Danışman, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 67

İslam filozoflarından İbn Miskeveyh'in üç nefis teorisiyle ilgili izahında düşünen nefsi eğilme ve yumuşaklık bakımından altına, hayvânî nefsi ise sertlik ve kabalık bakımından demire benzetmesi de metaforik anlatıma bir örnek olabilir.¹⁴

Şehâdet âleminin ötesindeki metafizik bir âlemi ve insanın zâhirinden çok bâtınını kendisine konu edinen tasavvuf düşüncesi ve edebiyatı alanında da bazı ahlâkî ve soyut meseleleri ifade etmek için metaforik anlatım usûlüne başvurulduğu görülmektedir. Metafizik meseleler ehl-i tasavvuf tarafından çoğunlukla görünür âlemde yer alan motifler kullanılarak izah edilmeye çalışılmıştır.¹⁵

Bunlardan Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet* isimli eserinde insanı bir şehre, onun aza ve parmaklarını o şehrin sanatçılarına, şehveti maliye müdürüne, gazabı emniyet müdürüne, şehrin padişahını kalbe, veziri ise ise akla benzetmiştir.¹⁶

Feridüddin Attâr da *Mantuku't-Tayr*'da hüdhüd ve çeşitli kuşlar arasında geçen diyaloglarda vahdet-i vücûd düşüncesini temellendirmeye çalışmıştır. Kuşların simurga olan yolculuklarını, bu yolda çektikleri sıkıntıları, bazılarının da tahammül edemeyip yoldan ayrılmalarını ve bazılarının helâk olmalarını da yine bu bağlamda ele almış, ayrıca sâlikin seyr ü sülûk sürecinde yaşadığı tecrübeleri de kuş ve vadi metaforlarını kullanarak sembolik bir dille anlatmıştır.¹⁷

İbn Arabî ise vahdet-i vücûd ve vücûd mertebeleri meselesinin izahını daha vâzıh hale getirmek için çeşitli metaforlardan yararlanmıştı. İbn Arabî'nin zaman zaman başvurduğu metaforlardan en önemlisi gölge metaforudur. Buna göre bu varlık âlemi misâl âleminin, misâl âlemi ruhlar âleminin, ruhlar âlemi a'yân-ı sâbite âleminin, a'yân-ı sâbite ilk taayyünün, ilk taayyün ise lâ taayyün mertebesinin gölgesidir. Bu durumda zâtın vücûdu tek ve biricik hakîkat ve gerçek vücûd; mahlûkât ise vücûd-ı hakîkinin gölgelerinin gölgesinden ibarettir.¹⁸ İbn Arabî *Fusûsu'l-Hikem*'in Yusuf Fassı'nda bu hakîkati şöyle ifade etmiştir: "Birbirimize muhtaç olmak bakımından, yoksunluk sahibi olduğumuz bellidir. O

¹⁴ İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk ve Tathîru'l-ahlâk*, thk. İbnü'l-Hatîb, Matbaatü'l-asriyye, 1977, s. 65

¹⁵ Ahmet Ögke, "Mesnevî'de Har (Eşek) Metaforu", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8 [2007], sayı: 18, s. 20

¹⁶ İmam Muhammed Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, Merkez-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1983, c. 1, s. 19

¹⁷ Feridüddin Attâr, *Mantuku't-Tayr*, trc. Mustafa Çiçekler, Kaknüs Yay., İstanbul 2006, s. 13

¹⁸ Mustafa Tahralı, "Fusûsu'l-Hikem'de Tezadlı İfadeler ve Vahdet-i Vücûd", Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İfav Yay., İstanbul 2013, c. 2, s. 35

halde bizim isimlerimiz, Allah'ın isimleridir; çünkü hiç kuşkusuz, muhtaçlık O'nadır. Varlıklarımız gerçekte O'nun gölgesidir."¹⁹

II. Mesnevî'de Metaforik Anlatım

Mevlânâ *Mesnevî* isimli eserinde dinî ve ahlâkî meseleleri izah ederken çoğunlukla metaforik anlatımı tercih ederek, vermek istediği mesajlara okuyucunun kolayca adapte olmasını sağlamış, bu usûlle konuya canlılık ve zenginlik katmasının yanı sıra okuyucuya yalın ve kolay anlaşılır bir tasvir sunmuştur. Aynı zamanda bu şekilde dinî ya da ahlâkî içerikli mesajını verirken onun anlaşılmasını ve hatırdta kalmasını kolaylaştırmıştır. Mevlânâ, düşüncelerini somut örneklerle ve çeşitli misallerle sunarak sadece entelektüel seviyesi yüksek kitlelerce değil, aynı zamanda geniş halk kitleleri arasında da anlaşılmıştır.²⁰

Mevlânâ'nın metaforlara başvurmasının birçok sebebi vardır. O, bu sebeplere eserinde zaman zaman işaret etmiştir. Bu yöntemi tercih etmesinin başlıca sebeplerinden birisi Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde metaforik anlatıma yer verilmesidir.²¹ Mevlânâ "*Tanrı bile hikayeler söylemekte, misaller getirmektedir.*"²² ifadesiyle bu duruma işaret etmiştir.

Bunun yanı sıra Mevlânâ bazı hakikatleri ehil olmayan kimselerden gizlemek ve sırrı fâş etmemek için metaforlara başvurduğunu "*Peygamber, kapalı bir tarzda meşveret ederdi. Ashap cevap verir, düşman haberdar olmazdı. Düşman, baştan ayağı bilmesin, bir şeyi sezmesin diye reyini kapalı misalle söylerdi. Bu misalle muradını anlatmış olurdu. Ağyar sualinden bir koku bile duymaz, hiçbir şey anlamazdı*" dedi.²³ sözleriyle ifade etmiştir. Mevlânâ böylece dilin imkanlarını sonuna kadar kullanarak başvurduğu remiz ve sembollerle anlattığı hikayenin ardında, ancak o remiz ve sembol hakkında bilgi sahibi olan kimselerin çözebileceği bir yapı ortaya koymuştur.²⁴

Mevlânâ'nın anlaşılması güç olan soyut kavramları anlaşır hale getirmek maksadıyla da metaforik anlatımı tercih ettiği görülmektedir. Bunu şu sözlerle ifade etmektedir; "*Bu misal getirme söz arasında bir vasıtaadır. Herkesin anlaması için vasıta şarttır.*"²⁵

¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, trc. Ekrem Demirli, Kabalcı Yay., İstanbul 2008, s. 110

²⁰ Nihat Keklik, "Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe", *Felsefe Arkivi*, sayı: 26, İstanbul 1987, s. 26

²¹ Hasan Çiçek, "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana'nın Mesnevi'sinde Metaforik Anlatım", *A.Ü.İ.F.D.*, c. 44, sayı: 1, Ankara 2003, s. 296

²² Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. Veled Çelebi, Doğan Kitap, İstanbul 20120, c. 3, b. 2114

²³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 1, b. 1053-1055

²⁴ Nejdet Durak, "Mesnevî'de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi Değerlendirmesi", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, Rumi Yay., Konya, 2006, s. 157

²⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 5, b. 228

Mevlânâ ayrıca anlayış bakımından zayıf kimselerin meseleleri kavrayabilmeleri için metaforlara başvurmanın gerekliliğini şöyle açıklamaktadır; “*Fakat sevdalı ve bir zayıf kişi anlasın diye bir örnek verir, bir suretle tasvir ederler. O şey, örnektir, onun misli değil. Bu örneği de donmuş kalmış akıl, bunu anlasın diye getirirler. Akıl keskindir ama ayağı gevşektir. Çünkü gönlü yıkıktır, bedeni sağlam.*”²⁶Mevlânâ’nın, kurduğu bu çağrışım mekanizmasıyla en zor meseleleri bile her seviyede insana kolayca anlatabilme kabiliyetine sahip olduğu da müşahede edilmektedir.²⁷

Mevlânâ “*Çocuk da işin mahiyet ve hakikatini bilmese bile misalle anlar hiç olmazsa. Bu misalden sonra ben, bunu biliyorum desen yanlış olmaz, doğrudur.*”²⁸ sözüyle de çocukların ve gençlerin bazı meselelerin mâhiyet ve hakikatlerini anlama noktasında misale ihtiyaçları olduğuna ve bu sebeple metaforik anlatımı tercih ettiğine temas etmektedir.

Tüm bunların yanı sıra Mevlânâ metaforik anlatım ve sembolik dil kullanmanın sağladığı anlatım imkanlarına ve üslûb güzelliğine rağmen mesajı muhataba ulaştırırken bazı sıkıntılar yaşanabileceğinden de bahsetmektedir.²⁹ Bu anlatım tarzının sadece sûretin görülüp mananın ihmal edilmesine sebebiyet verebileceği konusunda okuyucu uyarmaktadır. Mevlânâ söylenen sözle yetinilmemesine dikkat çekmekte, okuyucunun hakikate ulaşmak için çaba sarfetmesi gerektiğine vurgu yapmakta³⁰ ve “*Mesnevî’nin sözlerindeki suret de surete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir, manâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur. Allah da “Bu Kur’ân, gönül yüzünden bazılarını doğru yolu gösterir, bazılarının da yolunu azıtır” buyurmuştur.*”³¹demektedir.

III. *Mesnevî’de Balık Metaforu*

1. *Hakk’a Âşık Kimse, İnsân-ı Kâmil, Evliyâullah*

Mevlânâ’nın balık kelimesine yüklediği en yoğun metaforik anlamlardan birisi Hakk’a âşık kimse, insân-ı kâmil ve evliyâullahtır. Nitekim Mevlânâ vahdet denizine dalmış olan ehl-i aşkı suya doymayan balıklara benzeterek;

“Bizim gamumuzdan günler, vakitsiz bir hale geldi; günler yanlışlarla yoldaş oldu./Günler geçtiyse, geçip gitsin; korkumuz yok. Ey temizlikte naziri olmayan, hemen senkal!/Balıktan başka her şey suya kandı, rızkı olmayana da günler

²⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 6, b. 117-119

²⁷ Abdullah Öztürk, “Hayvan Hikayelerinde Mevlânâ ve La Fontaine”, *Selçuk Üniversitesi VI. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 1992, s. 144

²⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 3, b. 3640

²⁹ Nejdet Durak, *a.g.m.*, s. 157

³⁰ Semih Ceyhan, “Mesnevî” *D.İ.A.*,c.19, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2004, s. 329

³¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 6, b. 655-656

uzadı./Ham, pişkinin halinden anlamaz, öyle ise söz kısa kesilmelidir vesselâm.”³² demiştir.

Buna göre bu beyitlerde ehl-i sülûkun üç sınıfına işaret edilmiştir. Birinci sınıf Hakk’ın muhabbet deryâsının balıkları olup nurlar deryâsına dalmış, yüz denizi içseler yani bin makamı geçseler yine de taleb ve iştiyâkı elden bırakmayan kimselerdir.³³ Bu kimselere ehl-i aşk denilir. Ehl-i aşk Hakk’ın isim ve sıfatlarının birer mazharı olan eşyayı görüp, âfâk ve enfüste Hakk’ın tecellîlerini müşâhede etmektedirler.³⁴ İkinci sınıf ise sadece tek kaynaktan gelen suya kanmış balıklar gibi vuslat suyuna doymuş kimselerdir.³⁵ Bunlar “Allah’ın aşk kadehinden o kadar içtim ki bir yudum daha içecek olsam yok olacağım” diyip aza kanaat edenlerdir.³⁶ Üçüncü sınıf ise vahdet deryâsının balığı olmayıp hakîkatlerden nasibi olmayan oyun ehlidir.³⁷

Şârih-i Mesnevî İsmail Hakkı Bursevî’ye göre de Mevlânâ bu sözleriyle balığı Hak aşığına, suyu ise feyz-i Hakk’a benzetmiştir. Balığın sebatı suyla olduğu gibi Hak aşıklarının sebatı da feyz-i Hak ileidir. Bu Hak aşıkları suya doymayan balıklar gibidir. “*Rabbim benim ilmimi arttır*”³⁸ ayeti de bu hakîkate işaret etmektedir. Merâtib her ne kadar bekâ makamında son bulsa da Hak aşıkları için seyre nihayet yoktur ve bu aşk denizinin balıkları olan aşıklar tecellî-i ilâhiyyenin nihayetsiz olduğunu müşâhede etmektedirler. Bursevî aşk derdine düşen bu kimselerin ehl-i hakîkatin sohbetinden ayrılamayacaklarını da ifade etmiştir.³⁹

Abidin Paşa’ya göre ise Mevlânâ balıktan gayrı olanlar ifadesiyle ruhânî kabiliyeti olmayan, sırların ve manevî gerçeklerin çok azını bilen ve bununla da yetinen akli orta derecede olan kimseleri kastetmektedir.⁴⁰ Veliyy-i kâmiller ise suyun dışında kalmaya dayanamayan balıklar gibi sırlar ve ruhânî haller içinde olmadıklarında ıstırap içinde kalıp rahatsız olan kimselerdir. Ona göre bu ıstıraptan kurtulmak isteyenler Hakk’a kemâliyle iman etmeli, emirleri yerine

³² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 1, b. 15-18

³³ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, c.1, s. 42

³⁴ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, Kitabevi, İstanbul 2006, c. 1, s. 86

³⁵ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e.*, c.1, s. 42

³⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. ve şerh: Tahiru’l-Mevlevî, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1963, c.1, s. 71

³⁷ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e.*, c.1 s. 43

³⁸ Tâhâ 20/114

³⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Mesnevî*, haz. İsmail Güleç, İnsan Yay., İstanbul 2004, s. 136-137

⁴⁰ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, sad. Mehmet Sait Karaçorlu, İz Yay., İstanbul 2007, c. 1, s. 23

getirmeli ve gayret içinde bulunarak sebatla saadeti davet etmelidir.⁴¹ Nitekim aşk deryâsına kanmayan bu kimselerin susuzluğu ancak Hakk'a ulaşınca geçecektir.⁴²

Mevlânâ diğer bir beyitte de Hak aşıklarını denizde yüzmekten asla bıkmayan balıklara, vücûd-ı mutlakı ise deryâya benzetmiştir;

“O, İsâ'nın bir renkte oluşundan koku almamıştı. O, İsâ küpünün mizacından huy kapmamıştı./Yüz renkli elbise, İsâ'nın sâf küpünden saba rüzgârı gibi sade ve lâtîf bir hale gelir, tek bir renge boyanırdı./Birlikteki bu tek renklilik, insana usanç ve sıkıntı veren tek renklilik değildir./Belki o tek renk deniz gibidir, ona dalanlar da balık gibi hayat ve neşe içindedirler./Karada gerçi binlerce renk var, ama balıkların kurulukla cengi var!/Misal olarak söylenen balık kimdir, deniz nedir ki yüce ve ulu padişah, ona benzesin!/Varlık âlemindeki yüz binlerce denizler ve balıklar, o ikram ve ihsan huzurunda secde ederler.”⁴³

Sarı Abdullah Efendi'ye göre uşşâk-ı ilâhî muhabbet ve vahdet deryâsının balıkları olup onların hayat ve rahatı vecd ve aşk-ı Lâ-yezâl ile. Onlar da balıkların sudan bıkmaması gibi vahdet deryâsında yüzmekten bıkmazlar. Bu hal, zevk erbâbından başkasının nasibi değildir. Balıkların kurulukla imtihanlarının olması gibi aşk-ı Sübhânî ile vahdet deryâsına dalan aşıkların da imtihanının sûtret âlemi ile olduğunu ifade eden Sarı Abdullah Efendi, kesretten firar eden bu aşıkların aşk-ı Hüdâ'dan başkasını bilmeyip, aşkın bir zerresini bile yaratılmışlardan hiçbir şeye vermediklerini ifade etmiştir.⁴⁴

Benzer bir yorum yapan Abidin Paşa da berrak suyun içinde hayat bulan balıklara benzettiği kâmillerin, vahdâniyet ülkesinden ve vahdetten ayrılmayı bir cehennem azabı olarak kabul ettiklerini ifade eder.⁴⁵ Ayrıca Mevlânâ'nın ifade ettiği gibi renklilik de yalnızca bu fânî âlem için söz konusudur. Bu sebeple vahdet deryâsının balıkları olan kâmiller, ârifler ve evliyâullah bu fânî şeylerden uzak dururlar. Hep Hay ve Bâkî olan Allah'ı ararlar. Kendi durumları ve lisanlarıyla ikram ve cömertlik sahibi olan Allah'a sürekli secde ederler.⁴⁶

Bir başka beyitte ise Mevlânâ yine enbiyâ ve evliyâyı nur deryâsında yüzen balıklara benzeterek şunları söylemiştir;

“Daha nice yüz bin gizli Padişahlar var ki o nur âleminde yüceliğe sahiptirler, makamları vardır./Allah, her yoksul, onların adlarını anmasın diye

⁴¹ Abidin Paşa, *a.g.e.*, c. 1, s. 24

⁴² Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî Şerif*, Hülbe Yay., Ankara 1973, s. 9

⁴³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 1, b. 500-505

⁴⁴ Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288, c. 1, s. 386

⁴⁵ Abidin Paşa, *a.g.e.*, c. 1, s. 164

⁴⁶ Abidin Paşa, *a.g.e.*, c.1, s. 165

gayretinden adlarını gizledi./O nura ve denizde balıklar gibi yasayan nuranilere ant olsun.../O nura ve o denizi, denizin canı desem de lâyük değil. O âleme yeni bir ad aramaktayım."⁴⁷

İsmail Ankaravî'ye göre bu beyitlerde tavsif edilen kimselere "*Evlîyâm, kubbem (örtüm) altındadır. Onları benden başkası tanımaz.*" hadisinde de işaret edilmiştir.⁴⁸Denizdeki balıklar gibi yaşayan bu kimseler Hakk'ın maşukları olup, Hak onları ağıyârın nazarından kışkandıdığı için bu manevî âlemin padişahlarının isimleri meçhul kalmıştır. Böylece nefsanî arzularının dilencisi olan kimseler onların adlarını ağızlarına alamamışlardır.⁴⁹

Mevlânâ "*Allah'ı gören Allah'a mensuptur; o denizi gören, o balıktır./Bu cihan denizdir, ten balık, ruh da sabah nurundan mahcup Yunus.*"⁵⁰beyitlerinde de balık metaforuyla yine enbiyâ ve evliyâyâ işaret etmiştir. Buna göre bahr-ı vahdeti gören ve deryâ-yı hakîkate dahil olan kimse ârifler nezdinde deryâ-yı ilâhînin balıklarıdır. Allah'ı basar-ı basîretle görüp müşâhede eden kimse de ehlullahtır. Yani zât-ı ilâhînin tüm sıfatlarını mezâhir-i kevnîyyede müşâhede eden kimselere ehlullah denir ve Allahîler diye tabir edilir. Onlar ebrâr ve ahyârdan kerâmet ve harikulade olaylara vasıl olan evliyâdır. Bu cihan ise Allah'ın sıfatlarının mazharı olması hasebiyle deryâ gibidir.⁵¹

Yine "*Bekçi, uyuyanlara göredir. Balıkların bekçiye ne ihtiyacı var? Çamaşırcıya elbise giyenler muhtaçtır. Çırçıplak canın ziyneti Allah tecellisidir.*"⁵²beytinde ise bekçiler mürşidleri, uyuyanlar hicâb-ı keserâtta müstağrak olan gafilleri, balıklar ise deryâ-yı vahdette yüzen ârifleri sembolize etmektedir. Mevlânâ bu beyitlerde mürşidlerin kadrinin ehl-i gaflet üzerinde ziyade olup, balıklara benzettiği âriflerin gafletten kurtuldukları için mürşide ihtiyaçlarının olmadığı hakîkatine vurgu yapmıştır.⁵³

Mevlânâ diğer bir beyitte ise balıkla yılanı karşılaştırarak ilm-i ledün sahibi evliyâ ve enbiyâyı balıklara, nefs-i emmâre sahibi kimseleri ise yılanı benzetmiştir:

"Daima suda kalmak balığın harcıdır. Yılan, nereden balıkla yoldaşlık edebilecektir?/Fakat dağlarda öyle düzenbaz yılanlar vardır ki bu denizde balıklık

⁴⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, c. 2, b. 931-934

⁴⁸ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e*, c. 2, s. 153-154

⁴⁹ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 3, s. 261

⁵⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c.2, b. 3139-3140

⁵¹ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e*, c. 2, S. 479

⁵² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, b. 3523-3524

⁵³ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 4, s. 444

etmeye kalkışırılar./Hileleri halkın aklını başından alırsa da denizden nefretleri, nihayet kendilerini rezil eder gider”⁵⁴

Buna göre enbiyâ ve evliyâ suyun içinde yaşayan balıklar gibi marifet ve hikmet deryâsına dalmaktadırlar. Yılan tabiatlı olan nefis-i emmâre sahibi kimseler ise halka kendilerini Hak yolunun suyuna dalan balıklar olarak tanıtmaktadırlar.⁵⁵ Bu kimseler maârif-i evliyâyı çalıp onlara takliden sözler söyleyerek halka marifet satmaktadırlar.⁵⁶ Hakîkat deryâsının balıkları olan aşık ve sadıklar taâtan kaçmazlar, yılan tabiatlı olanlar ise taâta yaklaşmazlar.⁵⁷

2. İman Sahibi Âbid Kimse

Mevlânâ *“Hele her gece, bütün ruhlar, bütün akıllar, o uçsuz bucaksız derin denizde batar, yok olurlar./Yine sabah vakti, o Allah’a mensup ruhlar ve akıllar, balıklar gibi denizden baş çıkarırlar./Güz mevsiminde o yüz binlerce dallar, yapraklar; bozguna uğrayıp ölüm denizine giderler.”⁵⁸* ifadeleriyle Allah’a bağlı olan, sabah vaktinde daima farz olan ibadetlerini ve hayırlı insânî görevleri yerine getiren iman sahibi âbid kimseleri vahdetin geniş deryâsında görünen balıklar olarak tavsif etmektedir. Bu âbid kimseler insanlık âlemini aydınlatır ve mutlu ederler.⁵⁹

Mevlânâ yine aynı bağlamda bir başka beyitte ise bir şahısta hem küfre hem de imana istidât ve salâhiyet bulunduğunu ifade eder ve kuvve-i melekiyesi yani iman gücü baskın olup mümin olmayı tercih eden insanı balığa benzetererek şöyle söyler:⁶⁰

“Çünkü senin gözünde onun küfrünün, kötülüğünün hayali var, halbuki dostun gözünde onun müminlik hayali cilve etmekte./Görüyorsun ya.. Bu bir kişide iki iş de var. Gâh balık oluyor, gâh olta! /Yarısı mümin, yarısı kafir. Yarısı hırs, yarısı sabır! /Allah’ın “içimizde mümin var de var, kâfir ve eski putperest de” dedi.”⁶¹

Buna göre her insan kuvve-i melekiye ve kuvve-i şeytâniyeden mürekkebirdir. Bu iki kuvvetten hangisi galip olursa o kimseden o kuvvete münasib fiil sâdır olur. Kuvve-i şeytâniyeden ef’âl-i küfriyye ve kuvve-i melekiyeden ef’âl-i imâniyye sudûr eder. Kuvve-i melekiye galib olduğundan insan balık gibi

⁵⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 3, b. 3595-3597

⁵⁵ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e*, c.3, s. 594

⁵⁶ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 6, s. 314

⁵⁷ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e*, c.3, s. 594

⁵⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c.1, b. 1890-1892

⁵⁹ Abidin Paşa, *a.g.e*, c.2, s. 10

⁶⁰ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 3, s. 172

⁶¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, b. 603-606

halka faydalı olur. Kuvve-i şeytâniyye galib olunca ise olta gibi bir yere saplanır. İnsan böyle iki muhtelif kuvvetten mürekkebe olduğu için yarısı mümin yarısı kafir olur. Küfrü onu hırs ve tama‘a, imanı sabra sevkeder.⁶²

3. İnsân-ı Kâmile İtaat Eden Saîdler

Mevlânâ evliyâullahtan âgâh olup insân-ı kâmile itaat eden kimseleri İbrahim Edhem’e iğne getiren balıkları benzetir;

“Balıklar, hırkasını diksin diye ona iğne getirirler. Bu, ipliğin iğneye tâbi olmasına benzer./O emîr, balıkların İbrahim Ethem’in emrini yerine getirdiklerini, balıkların ağızlarında iğneyle sudan baş çıkardıklarını görünce vecde geldi./Bir ah çekip “Balık bile pîri tanıyor. Yuh olsun o tapudan sürülen tene!/Balıklar bile pîri biliyorlar da biz ondan uzağız. Biz, bu devletten mahrumuz da onlar erişmiş” deyip,/Secde ederek ağlaya, ağlaya perişan bir halde yola düzüldü; bu kerametın aşkından divaneye döndü!”⁶³ diyen Mevlânâ’ya göre marifet-i Hak hususunda diğer insanlardan daha ileride olan insân-ı kâmiller karşısında bütün eşya bu anlamda cehil mertebesindedir.⁶⁴ Bu beyitlerde geçen İbrahim Edhem’e iğne getiren bu balıklar ise cehil mertebesinde olmayıp insân-ı kâmillerin mertebelerine vakıf olarak onlara itaat eden kimseleri sembolize etmektedir. O halde onların mertebelerinin yüksekliğine vâkıf olmayıp sûret-i zâhirelerine bakarak manadan uzak olan kimseler şakîler, balıklar ise saîdlerdir.⁶⁵

4. Meczûb, Âşık

Mevlânâ balık metaforuyla cezbe halinde bulunup akli başında olmayan kimseleri de kastetmiştir. Ebrâr ve ahyârda denilen bu aşıklar çeşitli makamlarda seyredip vahdet denizine dalmışlardır. Bu meczûb ve aşıkların gidişini, karnı üstünde giden balığın gidişine benzetmiştir.⁶⁶ Mevlânâ bu bağlamda şöyle söylemektedir;

“Âşık, Ruh gibi bir ayağını yukardan aşağıya atar; bir ayağını fil gibi eğri büğrü basar./Bazen bir dalga gibi bayrak diker, yücelir. Bazen balık gibi suyun içinde gider, görünmez./Bazen de remilcinin remil dökmesi gibi ahvalini toprak üstüne yazar.”⁶⁷

5. Ehl-i Sûret ve Muhabbet Fakiri Kimse

Mevlânâ gıdâ-yı sûrî peşinde koşan fakirleri kara balığına benzetererek insan ahlakına dair anlatımında balık metaforuna menfî bir mana da yüklemektedir.

⁶² Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 3, s. 172

⁶³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, b. 3335-3340

⁶⁴ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 4, s. 401

⁶⁵ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 4, s. 402

⁶⁶ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e*, c.2, s. 291-292

⁶⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, b. 1780-1782

Mevlânâ'ya göre bu kimseler şeklen balığa benzeseler de adeta denize tahammülleri olmayan balıklar gibidirler.⁶⁸ Kara balığına benzeyen ehl-i sûretin hakiki fakirin ancak resmi olabileceğini ifade eden Mevlânâ bunları sahte dervişlere yani lokma fakirlerine benzetmektedir. Onlara maârif-i ilâhiyye ve hakâyık-ı rabbâniyye nimetlerinin verilmemesini tavsiye etmekte⁶⁹ ve bu sûret fakirlerinin özelliklerini şöyle açıklamaktadır;

“Şu halde yoksullar, Allah cömertliği aynalarıdır. Hak ile Hak olan ve varlıktan tamamı ile geçen hakikî yoksullarsa mutlak nur olmuşlardır./Bu iki çeşit yoksuldan başkaları (yani varlığı olmayanlarla varlıktan geçenlerden başkaları) esasen ölüdür. Bu çeşit adam bu kapıda değildir, perdedeki, nakıştan, suretten ibarettir./Allah’a muhtaç ve susamış kişiyle Allah’a ait bir şeye sahip olmayan ve ondan başkasını dileyen kişi arasındaki fark/O kişi, yoksulun resmidir, canı yoktur, ekme yemez. Köpek resmine kemik atma./O, Allah fakiri değil, lokma fakiridir. Ölü resmin önüne yemek tabağını koyma./Ekme yoksulu, karada balıktır. Şekli balık şeklindedir ama denizden ürküp kaçar.”⁷⁰

Bu beyitlerin şerhinde fakirlerin iki kısma ayrıldığını ifade eden Ankaravî'ye göre birinci kısım fakirler Allah'a muhtaç olup ona muhib ve müştak olanlardır. Diğer kısım ise Hakk'a taâtan, marifetten, kurb ve muhabbetten fakir olan kimselerdir. Mevlânâ'nın kara balığına benzettiği bu kimseler mahlûk cânibine yönelmişlerdir. Bunlar Hakk'ın nimetine müstehak değildir. İman ve ihsanı olmayıp Hakk'a arz-ı ihtiyaç eylemeyen kimse nimetin kadrini bilmez, ona şükretmez. Bu sebeple o, önüne nimet konulmaya da layık değildir. Bu kimseler balık şeklinde oldukları halde denizden nefret edip ondan ürken varlıklara yani Mevlânâ'nın tabiriyle kara balıklarına benzemektedir.⁷¹

Abidin Paşa da fakirleri iki kısma ayırır. Bir kısmı Hakk'a, diğer kısmı ise halka karşı fakir olanlardır. Hakk'a karşı fakir olanlar hakkın mutlak varlığı karşısında kendi varlıklarını yok edebilenlerdir.⁷² Halka karşı fakir olanların ise fikri ve zikri Hakk'a bağlı değildir. Onlar dünyanın geçici hazlarına kalplerini bağlamış maneviyatsız kimselerdir. Onlara hakikatleri anlatmak köpek resmine kemik atmak gibi boş ve faydasız bir iştir. İşte bu kimseler dervişlikten çok uzaktırlar ve hakikat deryâsına yaklaşma konusunda adeta sudan nefret eden kara balıkları gibidirler.⁷³

⁶⁸ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e*, c. 2, s. 237

⁶⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. ve şerh: Tahiru'l-Mevlevî, c.1. k.4, s. 1306

⁷⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 1, b. 2750

⁷¹ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *a.g.e*, c. 1, s. 525

⁷² Abidin Paşa, *a.g.e*, c. 2, S. 253

⁷³ Abidin Paşa, *a.g.e*, c. 2, S. 254

6. Hırsı Yüzünden Yoldan Çıkış Kimse

Mevlânâ balık metaforuna yine menfî bir mana yükleyerek hırsı yüzünden yoldan çıkmış kimseyi tok olduğu halde oltadaki yemin peşine düşen balığa benzetmekte ve şöyle söylemektedir:

“Nice balık vardır ki su içinde her şeyden eminken boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur./Nice namuslu, örtülü kadın vardır ki ferciyle boğazının şomluğundan rüsva olmuştur./Nice bilgili ve iyi huylu kadı vardır ki boğazının yüzünden rüşvet almış, utanıp yüzü sararmıştır.”⁷⁴

Diğer bir beyitte ise Mevlânâ hırsları sebebiyle kendisini felakete sürükleyen insanları pisboğazlı balıklara benzeterek bu kimseleri şöyle uyarmaktadır;

“A balık, sonuna bak isin, oltaya değil! Fakat pisboğazlığın, senin isin sonunu gören gözünü kapattı!/İki gözle evveli sonu gör... kendine gel, iblis gibi tek gözlü olma!”⁷⁵

Mevlânâ’ya göre balık nasıl ki oltaya takılıp canından oluyorsa, hırs ve istekleri yüzünden dünyanın fânî nimetleri peşinde koşan kimseler de dünyanın oltasına takılmakta ve ona esir olmaktadır.

7. İnsan-ı Kâmilin Davetine İcabet Etmeyen Kimse

İnsan-ı kâmilin hakikatinden habersiz ve onun davetinden müteessir olmayan kimseleri tavsif ederken Mevlânâ yine balık metaforuna başvurup şöyle söylemektedir;

“Ancak canı ve kanadı olmayan, yahut balık gibi aslından sağır ve dilsiz olan müstesna!/Hayır... yanlış söyledim, sağır bile Allah vahyine karşı baş koyup secde etse Allah ona duygu ihsan eder.”⁷⁶

Mevlânâ’ya göre bu kimseler cansız ve kanatsız kuşa ya da dilsiz ve sağır olan balıklara benzerler. Mevlânâ esasında böyle kimseleri his kulağı sağır olanlara teşbih etmenin hata olduğuna, çünkü his kulağı sağır olan kimselerin vahy-i ilâhîye itaat ettiklerinde Hakk’ın onlara can kulağıyla işitmek hassasını bahşedeceğine ve bu ihsân-ı ilâhî sebebiyle hakikatleri ve manaları idrak etmeye başlayacaklarına dikkat çekmektedir.⁷⁷

8. Nefsinin İsteklerine Uyan Kimse

Mevlânâ *“Dünya seni de balık gibi oltasına takmıştır... Şehzade bir yıl kaldı, sense altmış yıldır o oltadasın!/Tam altmış yıldır onun oltasında miynetler*

⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 3, b. 1695-1697

⁷⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 4, b. 1708-1709

⁷⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 4, b. 860

⁷⁷ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e.*, c. 7, s. 258

içindesin... ne bir hoşluğum var, ne bir sünnete uyarsın!/Günahkâr bir bedbahtsın... ne dünyanın güzel, ne vebalden, günahtan kurtulmuşsun!/Dünyanın üfürüğü bu düğümleri pek sıkı düğümledi... sen artık tek yaratıcının üfürüğünü iste!"⁷⁸sözleriyle dünya nimetlerinin büyüüne kapılıp nefsinin isteklerine boyun eğen kimselere seslenmektedir. Dünyayı bir büyücüye benzeten Mevlânâ bu büyücünün sihrinden kurtulmak için insanda gizli olan istidâd-ı ezelfinin üzerine terettüb eden hükm-i ilâhîyi bilen bir insan-ı kâmile bağlanmak gerektiğini ifade eder. Mevlânâ nefsinin isteklerine uyan bu kimselerin bu dünya karşısındaki durumunu oltaya takılan balığın haline benzetmektedir. Ona göre bunlar dünyevî haz ve şehvetlere dalmış kişi dünya oltasında mihnetler içerisinde beklemektedirler. Bu kimseler sünnet-i seniyye ve şeriat üzere fiil işlemedikleri için ahirette de rahata nail olmayacaklardır.⁷⁹

9. Dirâyetli, Dirâyetsiz ve Ahmak Kimse

Mevlânâ üç balık hikâyesinde balık metaforunu üç farklı insan profilini tasvir etmek için kullanmıştır.

Hikâyeye göre, gölde birlikte yaşayan üç balık bir gün birkaç balık avcısı görür. Üç balıktan akıllı olanı avcılardan kaçmak için kimseye danışmadan zorlu bir yolculuğa çıkar, birçok meşakkat çeker ve yolun sonunda denize ulaşır kurtulur. Yarım akıllı olan diğer balık ancak ölü taklidi yaparak avcılarının tuzaklarından kurtulabilir. Üçüncü balık ise tam bir acziyet gösterir, avcılar ağlarını attıktan sonra aklı başına gelir ve canını kurtarma ümidiyle çırpındıysa da avcılarının ağlarına takılmaktan kurtulamaz.⁸⁰

Mevlânâ'ya göre dar olan bu dünya gölünden vahdet ve hakikat deryâsı tarafına gidip hakikat-i vücûd deryâsını isteyen kimseler avcılarını görünce kimsenin sözüne kulak asmadan yollara düşen balığa benzemektedirler. Böyle dirâyetli kimseler vahdet yoluna girerek aynı bu balık gibi yolda çok zorluklar çekip zorlu uçurumları aşmakta⁸¹ sonunda ise akıllı balığın denize ulaşır kurtulması gibi onlar da nefis-i sâfiye ve kâmile mertebesine ulaşır havf ve hüzünden kurtulmaktadır.⁸²

Mevlânâ yarım akıllı balık ile de vücûd-ı izâfî deryâsında kalıp kendi mevhum varlıklarının ve nefislerinin hükmüne tabi olan dirâyetsiz kimseleri tasvir etmektedir. Mevlânâ'ya göre böyle kimseler kendi varlıklarının mevhum olduklarını idrak ettiklerinde ise kendilerini suyun akışına bırakan balıklar gibi

⁷⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 4, b. 3199-3202

⁷⁹ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e.*, c. 8, s. 417

⁸⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 4, b. 2203-2285

⁸¹ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e.*, c. 8, s. 128

⁸² Ahmed Avni Konuk, *a.g.e.*, c. 8, s. 127-129

azab çekmemek ve tamamıyla emniyette kalmak için meseleler karşısında hiçbir irade ortaya koymayıp dirâyetsizliği tercih etmektedirler.⁸³

Mevlânâ kurtulmak için hiçbir çaba sarf etmediği halde son anda aklı başına gelip çırpınmaya başlayan âciz balığı ise bu çokluk âlemi içinde kendi nefsinin halâs etmek için türlü türlü tedbirlere müracaat eden ahmak ve âciz kimselere benzetmektedir. Enbiyâ ve evliyâyâ tabi olmayan bu ahmak kimselerin aldığı her bir tedbir yeni bir elem ve azab doğurmuştur. Onların fânî olan hayatları böyle geçmiştir. Balığın avlanıp canından olması gibi böyle kimseler de dünyada ve ahirette azaba düçâr olmuşlardır.⁸⁴

Sonuç

Mevlânâ *Mesnevî*'de insan ahlakına dair mesajlarında balık metaforunu çoğunlukla insanın müsbet yönlerini tasvir etmek için kullanmış ve insanın ulvî, melekî ve manevî tarafına vurgu yapmıştır. Mevlânâ zaman zaman da bu metafora menfî manalar yükleyerek insanın süflî, nefsânî ve hayvânî yönlerine işaret etmiştir. Böylece Mevlânâ balık metaforunu kullanarak anlaşılması zor olan bazı ahlâkî hakikatleri anlaşılır hale getirmiş ve eseri okuyan herkesin bu hakikatlerden kendi seviyesine göre bir pay alabilmesini sağlamıştır.

⁸³ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e.*, c.8, s.135-136

⁸⁴ Ahmed Avni Konuk, *a.g.e.*, c. 8, s. 137-138

Kaynakça

Abdullah Öztürk, “Hayvan Hikayelerinde Mevlânâ ve La Fontaine”, *Selçuk Üniversitesi VI. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 1992

Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, sad. Mehmet Sait Karaçorlu, İz Yay., İstanbul 2007

Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, Kitabevi, İstanbul 2006

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., 1999

Ahmet Ögke, “Mesnevî’de Har (Eşek) Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8 [2007], sayı: 18

Aristo, *Politika*, trc. Niyazi Berkes, Meb Yay., İstanbul 1944

Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, Maarif Matbaası, 1943

Fârâbî, *el-Medînetü’l-fâzıla*, trc. Nafiz Danışman, Maarif Basımevi, İstanbul 1956

Feridüddin Attâr, *Mantuku’t-Tayr*, trc. Mustafa Çiçekler, Kaknüs Yay., İstanbul 2006

Hasan Çiçek, “Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana’nın Mesnevi’sinde Metaforik Anlatım”, *A.Ü.İ.F.D.*, c. 44, Sayı. 1, Ankara 2003

İbn Miskeveyh, *Tehzîbü’l-ahlâk ve Tathîru’l-ahlâk*, thk. İbnü’l-Hatîb, Matbaatü’l-asriyye, 1977

İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, trc. Ekrem Demirli, Kabalıcı Yay., İstanbul 2008

İmam Muhammed Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, Merkez-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1983

İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Mesnevî*, haz. İsmail Güleç, İnsan Yay., İstanbul 2004

İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, c.1, s. 42

Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî Şerif*, Hülbe Yay., Ankara 1973

Mete Tunçay, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1969

Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. ve şerh: Tahiru'l-Mevlevî, Ahmed Sid Matbaası, İstanbul 1963

Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. Veled Çelebi, Doğan Kitap, İstanbul 2012

Mustafa Tahralı, “Fusûsu'l-Hikem'de Tezadlı İfadeler ve Vahdet-i Vücûd”, Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İfav Yay., İstanbul 2013

Nejdet Durak, “Mesnevî'de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefî Değerlendirmesi”, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, Rumi Yay., Konya 2006, s. 157

Nihat Keklik, “Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe”, *Felsefe Arkivi*, sayı: 26, İstanbul 1987

Nihat Keklik, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990

Özgün Baykal, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Hayvan Hikâye ve Motifleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, c.5, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1964

Platon, *Devlet*, İş Bankası Yay., İstanbul 2003, s. 183-186

Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, 1996

Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288

Semih Ceyhan, “Mesnevî” *D.İ.A.*, C.19, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2004

William L. Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion*, Humanities Press, New Jersey 1980